

EKONOMİ POLİTİK PERSPEKTİFTEN FİNANSALLAŞMA VE FİNANSAL İÇERİLME SÜRECİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN YERİ

Zelal BEYAZ¹

ÖZ

Küresel kapitalizmde 1960'lı yılların sonlarından günümüze giderek büyüyen aşırı birikim sorunu finansallaşmanın hızlandırılması yoluyla aşılmaya çalışılmış; 1970'li yıllarda kâr oranlarındaki düşme eğilimi sonucunda ortaya çıkan yapısal krizden çıkış adına uygulanan neoliberal politikalarla birlikte finansallaşma eğilimi daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Uygulamaya konulan bu politikalarla birlikte güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması sonucunda yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasına yetecek ölçüde gelir elde edemeyen hane halkının borçlandırılmasının kolaylaştırılmasıyla, düşük gelirli hane halkı da finansal sisteme içerilmeye başlanmıştır. 2008 küresel ekonomik krizin ardından, Dünya Bankası ve G-20 ülkelerinin ana gündem maddesine taşınan finansal içerme amacını gerçekleştirme doğrultusunda, dijital teknolojiler finansal içermenin hızlandırılması ve ölçeğinin artırılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada finansallaşma olgusu ve finansal içerilmede dijital teknolojilerin yeri ekonomi politik perspektiften değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma, neoliberalizmin politik bağlamı ve kurumsal yapısı içerisinde ortaya çıkan dijital teknolojilerin içerik ve donanımlarının gelişmesini sağlayan temel motifin kâr arayış olduğu; finansal alanda içerikleri ve donanımları kapitalist mülkiyete tabi olan teknolojilerin ve bilginin üretiminin, tüketiminin ve dağıtımının kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerine göre yapıldığı ve iktidar sahipleri tarafından kontrol edilip düzenlendiği sonucuna varmaktadır. Çalışmanın vardığı bir diğer sonuç ise dijital teknolojilerin, özellikle mobil uygulamaların, kişisel verilerin metalaştırılmasına ve bu teknolojilerin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte alt gelir gruplarının ve yoksul hane halkının daha büyük kesiminin finansal piyasalar tarafından içerilmesine yol açtığıdır. Diğer taraftan finansal içerilme, mevcut yaşam standartlarını korumakta zorlanan geniş toplumsal kesimlerin sorunlarının geleceğe taşınmasına aracı olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, finansal piyasalar, finansal içerme, dijital teknolojiler.

Jel Kodları: P16, E44, G00.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, zelalbeyaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1044-1964

Makalenin Gönderim Tarihi: 04.08.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 03.10.2019

FINANCIALIZATION AND THE PLACE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FINANCIAL INCLUSION PROCESS FROM A POLITICAL ECONOMY PERSPECTIVE

ABSTRACT

Global capitalism has been trying to overcome the problem of over accumulation, which has been growing since the late 1960's, through the acceleration of financialization. In the 1970s, after the crises that emerged as a result of downturn trend in profit rates, the tendency of financialization become more evident in the process of neoliberal policies. The spread of precarious working methods as a result of the neoliberal policies, low income households became a part of financial inclusion by facilitating borrowing. Following the 2008 financial crisis, digital technologies have been used as an important tool in accelerating and increasing the scale of financial inclusion which has been brought to the agenda of the World Bank and G-20 countries. In this study, financialization and the use of digital technologies in financial inclusion process is evaluated from a political economy perspective. The study emphasizes that the main motive for the development of the content and equipment of this technologies, which emerge in the political context and institutional structure of neoliberalism, is the pursuit of profit. The production, consumption and distribution of this technologies in the financial area, which contents and equipment are subject to capitalist property, are made in line with the relations of capitalist production and they are controlled and regulated by the owners of power. Another result of this study is that the more widespread use of financial technologies through the developments in information and communication technologies leads to inclusion of greater portion of households, without high income, by the financial markets.

Keywords: Financialization, financial markets, financial inclusion, digital technologies.

JEL Codes: P16, E44, G00.

GİRİŞ

Kapitalizmin 19. yüzyılın sonlarındaki yapısal krizini takiben kapitalist kurumların çerçevesini yeniden düzenleyen bir dönüşüm süreci başlamıştır. Böylece, finansın vazgeçilmez bir unsuru olduğu, kapitalizmin yeni bir konfigürasyonu oluşmuştur. 1929 yılında patlak veren ekonomik kriz, 20. yüzyılın başında finansın kurmaya başladığı bu egemenliği geçici olarak yitirmesine yol açmışsa da; 1960'lı yılların sonlarından itibaren kapitalizmin fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmesiyle giderek büyüyen aşırı birikim sorunu, finansallaşmanın hızlandırılması ve finansal piyasaların genişletilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan 1970'ler krizinin ardından krizden çıkış adına uygulanan neoliberal politikalar emeğin kurumsal ve örgütlü gücünü azaltmayı, örgütlenme kapasitesini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu sürecin güvencesiz istihdam biçimlerini yaygınlaştırması ve reel ücretlerde gerçekleşen artışların da yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalması, gelir düzeyi yüksek olmayan kesimlerin borçlandırılması yoluyla finans sektörü tarafından içerilmesini sağlamıştır.

Finansal içerilmenin belkemiğini ise finansal teknolojilerin daha yaygın kullanımı oluşturmaktadır. Teknoloji kullanımının yaygınlaşması ve bankacılıkta dijitalleşme eğilimi bu süreci kolaylaştıracak ve hızlandıracak olan dönüşümler olmuştur. Bununla birlikte yeni bilgi teknolojileri, özellikle mobil teknoloji, yeni bir finansal tüketici grubunun veya başka bir deyişle onların kişisel verilerinin 'metalaştırılması'na olanak sağlamıştır (Ruppert vd., 2013). Bu süreçte finansal işlemlerin ölçeği ve önemi ciddi oranda artmış; çevrimiçi ödeme ve çevrimiçi bankacılık, algoritmik işlemler ve türev ürünler gibi yeni finansal araçlar ve teknolojiler adı altında ortaya çıkan gelişmeler sonucunda ekonomideki toplam borçlanma düzeyi artarken, finans sektörünün kârlılığı da yükselmiştir. Bu yolla finans sektörü, eşitsizliği sistematik bir şekilde 'zengin ve güçlü'nün lehine hem biçimlendirmiş hem de keskinleştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, finansallaşma olgusunu ve finansal içerilmede dijital teknolojilerin yerini ekonomi politik perspektifle değerlendirmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak alan yazında finansallaşma olgusunu eleştirel ekonomi politik perspektiften ele alan yaklaşımlara yer verilmekte; ardından finansallaşmanın tarihsel gelişimine değinilmektedir. Daha sonra finansal içerilmenin bir aracı olarak dijital teknolojilerin kullanımı ele alınmaktadır. Çalışma genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. FİNANSALLAŞMA OLGUSU

Finansallaşma kavramına ilişkin gün geçtikçe büyüyen bir literatür mevcuttur. Finansallaşmanın ortaya çıkışına, genel özelliklerine, ülke ve zamana özgü niteliklerine ve etkilerine ilişkin çok sayıda görüş ileri sürülmesine karşın; finansallaşmaya ilişkin genel kabul gören analizler yok denecek kadar azdır. Finansallaşmanın farklı şekillerde anlamlandırılması ve farklı kullanımları, çok anlamlılığa ve aynı zamanda muğlaklığa sahip bir kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır

(Orhangazi, 2008: 3). Bu başlık altında her görüşü kapsayan bir alan yazın taramasından ziyade, özel olarak eleştirel politik iktisatçılar tarafından yapılan katkılara yer verilmektedir.

Baker vd. (1998) finansallaşma kavramının; gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik faaliyetlerde finans piyasalarının, finansal kurumların ve aktörlerin artan rolünü anlatan bir kavram olduğuna vurgu yapmaktadır. Dore (2002)'ye göre ise finansallaşma, finans sektörünün toplam ekonomik faaliyetler içindeki; finansal varlıkların menkul kıymetler, hisse senetleri ve toplam varlıklar içindeki; kurumsal yönetim içinde finansçı yöneticilerin payındaki artışı; hisse senedi piyasasının artan başatlığını ve hisse senedi piyasasında dalgalanmalardaki artışı ifade etmektedir (Dore, 2002: 116-117). Wade (2005: 4) finansallaşmayı, milli gelirin sermaye sahiplerinin lehine yeniden bölüşümü ve servet sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden bir normatif uyum sıkılaştırması ve kurumsal kenetlenme biçiminde ortaya çıkan ekonominin bütünü içinde finansal sektörün artan başatlığı olarak tanımlamaktadır.

İlk olarak 1929 krizine karşı bir yanıt biçiminde A. Hansen (1955) tarafından ortaya atılan, daha sonra Baran ve Sweezy (1966)'nin 'Tekelci Sermaye' adlı çalışmalarında ele alınan 'Durgunluk Tezi' finansallaşmayı hem kapitalizmin krizine neden olan sorunları gidermeye yönelik bir çözüm; aynı zamanda da kriz doğuran bir aşama şeklinde tanımlamaktadır. Baran ve Sweezy (1966)'e göre finansallaşma, modern sanayinin kapasitesini dengelemeye yaramakta; gerek doğrudan istihdam üzerindeki gerekse varlık değerlemesi yoluyla oluşturulan talep üzerindeki teşvik edici etkisiyle dolaylı yoldan durgunluğun giderilmesine yardımcı olmaktadır (Durmuş, 2010: 10).

Hilferding (1981), 20.yüzyılın başlarında finans ile reel sektör arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında kapitalist üretim sistemi olgunlaştıkça bankaların elinde biriken sermayenin artacağını ve az sayıdaki kişi elinde toplanacağını ileri sürmüştür. Buna göre tekelleşen banka sermayesi gün geçtikçe sanayi sermayesini etkisi altına alarak dönüştürecek ve banka sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki farkın giderek belirsizleştiği finans kapital ortaya çıkacaktır.

Sweezy'e göre (1995) daha önce reel üretimin 'mütevazı' bir yardımcısı olan ve iş döngüsünün son evresinde spekülasyoncu fazlalar oluşturan finans sektörü yüksek bir durgunluk döneminde bağımsızlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte hala kârlı olmasına karşın genişlemek için bir güdüye sahip olmayan sermayedarlar, sermayelerini daima büyütme arzusuyla, paralarını finansal piyasalara akıtmışlardır. Büyük miktarlardaki bu akışa finansal sektör, çekici finansal araçlar sunarak yanıt vermiştir. 1970'li yıllarda başlayan bu süreç, giderek özerkleşen ve hızla büyüyen finansal sermayenin üretim sisteminin üzerine oturması ve üretim sistemini yönlendirmesiyle 1980'li yılların sonunda yerini yeni bir ekonomik yapılanmaya bırakmıştır (Sweezy, 1995: 8-9).

Baran ve Sweezy'nin (1966) çalışmalarından yola çıkan Foster'ın (2007) günümüz kapitalizmini anlamlandırma bağlamında kullanmasıyla, söz konusu yaklaşım için finansallaşma 'tekelci-finans sermaye' hakimiyetinin simgesine dönüşmüştür. Buna göre doğal eğilimi durgunluk olan tekelci kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesi için finansal alana yatırım yapması bir

zorunluluğa dönuşmüştür. Dolayısıyla Foster (2007), ‘gelişmiş’ kapitalist ölkelerdeki düşük büyüme oranları ve ciddi ölçüde azalan üretken yatırım oranlarının finansallaşma sonucu ortaya çıkmadığını; aksine sermayenin tekelci kapitalizmin sorunlarını aşmak için finansallaştığını ileri sürmektedir. Ancak bu iki finansallaşma yorumunda vurgulanan tekel ve olgunlaşmış kapitalizm öğeleri, geç kapitalistleşmiş ve tekelci unsurlar içermeyen ölkelerdeki finansallaşmayı açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Zira son yıllarda sayıları artan çalışmalar, finansallaşmanın Türkiye ve Meksika gibi kapitalist üretim modelinin geç geliştiği ve görece rekabetçi piyasalara sahip olan ölkelere de nüfuz ettiğini göstermektedir (Powell, 2013; Karaçimen, 2013). Buradan hareketle, olgun kapitalist üretim modelinin ve tekelleşmiş sermaye yapısının finansallaşmanın ortaya çıkışında yeterli veya gerekli koşullar olmadığını söylemek mümkündür.

Wallerstein (2011) ise finansallaşmayı, sermayenin büyümesinin ve genişlemesinin bir formu şeklinde ele almaktadır. Wallerstein’a (2011) göre kapitalizmin amacı öz genişleme ve büyümedir. Kapitalizm bu amacını insan emeğini ve sosyal değerleri parasallaştırarak gerçekleştirmektedir. Bu durum, sermayenin yeni sermayeler oluşturması anlamına gelmektedir. Bu nedenle tarihsel kapitalizm mübadele, üretim, yatırım ve bölüşüm süreçlerinin tümünü yaygın bir metalaştırmaya ve parasallaştırmaya tabi tutmaktadır (Wallerstein, 2011: 15).

Finansallaşmaya dair alan yazında yer bulan sorulardan biri de finansallaşmanın kapitalizmin yeni bir dönemine tekabül edip etmediğine ilişkindir. Arrighi’ye (1994) göre ‘sistemsel birikim döngüsü’ nün son evresini oluşturan finansallaşma, kâr oranlarındaki düşüşe bir yanıt olarak üretim alanından uzaklaşan sermayenin giderek artan oranda finansal yatırımlara yönelmesiyle karakterize edilmektedir. Arrighi’den esinlenen Krippner (2005) finansallaşmanın kârların finansal kanallardan elde edildiği yeni bir birikim kalıbı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, finansallaşma durumunda finans, emlak ve sigorta (FIRE/ Finance, Insurance and Real Estate) sektörlerinden elde edilen kârların diğer sektörlerle kıyasla hızla büyüdüğü ve bu sektörlerin ekonominin tümünde giderek artan bir öneme sahip olduğu iddia edilmektedir.

Lapavistas (2009), büyük şirketlerle arasındaki mesafenin açılmaya başladığı 1960’lı yıllardan bu yana kârlı yatırım arayışındaki bankaların hane halkı gelirlerine göz diktiklerini ve bu durumun bankacılık aktiviteleri açısından önemli bir dönüşüme işaret ettiğini vurgulamaktadır. Bu dönüşüm, işçilerin kendi gereksinimlerini karşılamak için giderek daha fazla borçlanması veya finansal mekanizmalara ihtiyaç duyması eğilimiyle örtüşmektedir. Bankalar eğitim, barınma, sağlık ve bakım harcamaları ve emeklilik için birikim gibi oldukça geniş bir yelpazedeki ihtiyaçların karşılanmasında ön plana çıkmaya başlamışlardır. Lapavistas (2009) ‘finansal el koyma’ olarak adlandırdığı bu dönüşümün dolaşım alanında gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Buna göre, kapitalizmde artı değerin çekilmesi üretim alanında devam etmekte; fakat gelirin bir kısmına dolaşım alanında el konulması süreci ekonomi üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır.

Dick Bryan vd. (2009) emeğin yeniden üretiminin finansallaşma süreci sayesinde artık krediyle başlamakta olduğunu ileri sürmektedir. Dolaşım sürecinde çekilen kredi bir bakıma emeğin yeniden üretim sürecinin bir artı değer kaynağına dönüşmesini sağlamıştır. Bu durum Martin'in (2002) deyişiyle 'gündelik yaşamın finansallaşmasına sebep olmaktadır. Bir başka deyişle, kendisini yeniden üretmek için emek gücü çektiği kredilerin faizi olarak gelirinin bir kısmını ödemek zorundadır. Emek gücü, bu geri ödemenin yapılması için de sermayenin rekabetçi baskısına boyun eğmekte; sermayeye yeni bir boyutta tekrar bağlanmaktadır. Kulağa çelişkili gelse de finansallaşmanın getirdiği yenilik bu bağlamda sınıfsal konumları değişmeksizin emekçilerin sermaye mantığıyla düşünmeye ve davranmaya zorlanmasının araçlarını finansal türevler ve menkul kıymetleştirme aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Güngen, 2010: 100).

Hanieh'e (2009) göre neoliberal politik iktisadi yönelimin ön koşulu niteliğindeki ücretlerin baskılanması; barınma, sağlık ve eğitim gibi alanların tümünden piyasa güçlerinin kontrolüne devredilmesi çabası ile teminatlı borç yükümlülükleri benzeri 'hayali sermaye'² nin farklı formlarının ortaya çıkışı ve bunların yaygınlaşması doğrudan ilişkilidir. Emek gücünün yeniden üretiminde finansal piyasalara tabi kılınan işçi sınıfının gelirlerinin bir kısmının finansal piyasalara akmasıyla birlikte bu borç paketleri finansal piyasalardaki değişimlerin gündelik yaşamı biçimlendirmesine katkı sağlamışlardır. Gelecekte harcanacak emek ve bunun karşılığında elde edilecek gelir üzerinde hak iddiası taşıyan kredi araçlarının kendilerinin de metalaşması önünde bir engel bulunmamaktadır (Hanieh, 2009: 69).

Burada finansallaşmayı eleştirel bir yaklaşımla ele alan çalışmalarda temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla finansal araçlara başvurma durumunu ve yeni finansal zorunlulukları öne çıkararak gerçekleştirilen analizin, söz konusu dönüşümü gücü kendinden menkulmüşçesine ifade edilmesinin problemli olacağını belirtmek gerekmektedir. Teşvik edilen "yatırımcı konumu"nun ücretli çalışanlarca her zaman ve her koşulda benimsenmesinin mümkün olmayabileceği; finansallaşmanın süreklilik arz etmeyen, parçalı özelliklerinin olabileceği, finansın gücünü ve mantığını fazlaca vurgulamanın bu dönüşümü olduğundan daha güçlü yansıtabileceği unutulmamalıdır (Langley, 2007: 86).

2. FİNANSALLAŞMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

19.yüzyılın sonlarında yapılan iki yasal düzenleme ekonomi üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. 1890 yılında çıkarılan 'Sherman Yasası' ile ilk defa federal anti-tröst mevzuatı oluşturulmuş, ardından yapılan bir düzenlemeyle de holding şirketlerin kurulmasına izin verilmiştir.

² Marx'a (2012), 'para üzerinde bir iddia' olarak var oluşundan ödünç verilebilir sermayenin üretim alanından sağlanacak değer üzerinden bir iddia anlamında tümünden hayali olduğunu vurgulamaktadır. Getiri vaat eden bu kağıtların hayali yapıları gerçek sermayeden kopuk oluşlarından değil, ödünç alınan paranın harcanmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle hayali yapıları üretken olmayan tüketiminden ve sermayenin genel formülündeki gibi bir devre başlatılmalarından kaynaklanmaktadır (Marx, 2012: 599).

Bu yasa, kârın bir havuzda toplanmasını ve pazar paylaşımını yasaklasa da doğrudan şirket birleşmelerine izin vermekteydi. Böylece 19. yüzyılın sonlarındaki yapısal krizi (1873-1898) takiben kapitalist kurumların çerçevesini yeniden düzenleyen bir dönüşüm süreci başlamıştır. Söz konusu dönüşüm, ‘kurumsal devrim’ ve ‘yönetmel devrim’ kavramlarıyla açıklanmaktadır.

‘Kurumsal devrim’, finans şirketlerince desteklenen ve denetlenen büyük şirketlerin oluşumunu, finansın ‘yeni’ ekonomideki merkezi konumunu ve kredi mekanizmasıyla para arzını kontrol etme gücünü kapsayan bir terimdir. ‘Yönetmel devrim’ ise üretimde yeni yönetim prosedürü olan Fordist ve Taylorist örgütlenmeyle ilintili bir kavramdır. Üretimde ortaya çıkan bu prosedürler üretim alanı dışında kurumların ticaret, likidite, stok yönetimi vb. alanlarını da etkisi altına almıştır. Bu değişimle birlikte işçiler ile işçilerin kullandıkları üretim araçları arasındaki mesafe yeniden artmış; üretim sürecindeki görevlerin diğer ücretli personellerce tanımlandığı bir yönetim biçimi oluşmuştur (Dumenil ve Levy, 2005: 20).

Bu gelişmelerin sonucunda 19. yüzyılın sonlarına doğru finansın vazgeçilmez bir unsuru olduğu kapitalizmin yeni bir konfigürasyonu oluşmuş ve ‘finans kapital’ tanımı kullanılmaya başlanmıştır. Hilferding (1981)’e göre finans kapital, banka sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki güçlü ve aynı zamanda hiyerarşik ilişkiyi ifade etmektedir. Hilferding, hem üretim alanındaki sorunlardan kaçmak hem de ‘harekete geçmek’ için hayali sermaye oluşumuna ve bunların mübadelesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. 1929 yılında patlak veren ve ‘Büyük Buhran’ olarak adlandırılan ekonomik kriz, 20. yüzyılın başında finansın kurmaya başladığı bu egemenliği geçici olarak yitirmesine yol açmışsa da (Durmuş, 2010: 18); II. Dünya Savaşı savaş ve faşizm yoluyla işçi sınıfının zayıflatıldığı, yedek işgücü ordusunun varlığı ve uluslararası emek göçü sayesinde ücretlerin kontrol altında tutulduğu bir dönem ortaya çıkarmıştır. Bu koşullar, sermaye birikiminin yeniden kalkışa geçmesini sağlamış; Ar-Ge yatırımlarının arttığı, üretimde elektrik, nükleer enerji ve bilgisayarların kullanıldığı bir sürece geçişin temellerini atmıştır (Mandel, 2008: 262-265).

Bu süreçte finansallaşmaya ivme kazandıran faktörlerden biri de teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin ucuzlayarak yaygınlaşması olmuştur. Bilginin değerli bir metaya dönüşmesiyle birlikte bu alanda faaliyet gösteren özel enformasyon şirketleri ortaya çıkmış; özellikle bilginin işleme gerekliliğinin oldukça yüksek olduğu sektörlerin bilgiye ve bilgi üretimi için kullanılan teknolojilere olan bağımlılığı artmıştır (Schiller, 1991: 23). Bu durum finans sektöründe hem yeni değer yaratma biçimlerine hem de yeni birikim sınırlarının açılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 1980’li yıllardaki bilgisayar, internet ve telekomünikasyon devriminin ardından yirmi dört saat çalışan internet altyapısı sayesinde dünya piyasalarına uzaktan erişim olanağının sağlanmasıyla finansal sermayenin hareketliliği neredeyse sınırsız hale gelmiştir (Koç, 2015:6).

II. Dünya Savaşı sonrasında ulus devlet anlayışını yeniden güçlendirme amacı ve Soğuk Savaş’ın etkileri, bir yandan sanayileşme esaslı kalkınma ortamını güçlendirmiş; bir yandan da sosyal

refah devletinin kapitalist üretim biçimini ‘sosyalleştirdiği’ bir dönemi ortaya çıkarmıştır. İki kutuplu dünyada savaş ekonomisiyle oluşturulan değerlenme koşullarıysa sanayileşme, teknoloji, silahlanma ve Ar-Ge alanlarındaki yarışı desteklemiştir. Bu dönemde aynı zamanda canlandırıcı kamu harcamalarına dayanan politikalar ve sosyal refah devletiyle birlikte sermayenin değerlenme koşullarını belli bir seviyeye kadar tehdit etmeyecek ölçüde geliri artan, yaşam koşulları iyileşen ve örgütlenen güçlü bir işçi sınıfının oluşumunun temelleri atılmıştır (Harvey, 2008: 49).

1970’lere gelindiğinde ‘Altın Çağ’ndaki kapitalizm artık fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmiş ve hızlandırılmış sermaye birikimi aşamasının sonlarına gelinmiştir. Başka bir deyişle, sermayenin değerlenme koşulları tersine dönmüş, aşırı birikim aşamasına geçilmiş ve kârlar düşmeye başlamıştır. Soğuk Savaş ve militarizm adına uygulanan enflasyonist politikalar sonucunda ABD ekonomisinin mali buhrana girmesi ve senyoraj hakkını kullanarak piyasaya daha fazla dolar sürmesi, daha sonra petrol krizleri olarak anılacak 1970’lerdeki yapısal krizi daha da derinleştirmiştir. ABD, finans alanındaki hegemonyasıyla bu aşırı birikim krizine cevap vermeye çalışmıştır (Harvey, 2008: 52-54).

1970’li yıllarla birlikte sabit kur sistemi ve sermaye üzerindeki kontrollerin terk edilmeye başlanmasıyla uluslararası finansal hareketler yaygınlık kazanmıştır (Hirst ve Thompson, 1996: 78). Diğer taraftan söz konusu yapısal krizi takiben para politikasının Monetarist anlayışla işsizliği önleme aracı olarak kullanımından vazgeçilerek, fiyat istikrarını hedeflemesi şeklinde yeniden tanımlanışı, bu yeni dönemin ana gelişmelerinden biri olmuştur. Hükümetler ve para otoriteleri emek hareketi ve sendikaların ortadan kaldırılması veya etkisizleştirilmesi, deregülasyon ve özelleştirme politikası doğrultusunda çeşitli araçları ve kurumları kullanmışlardır (Durmuş, 2010: 19).

Neoliberal ideoloji doğrultusunda şekillendirilen ve 70’li yılların ortasından günümüze dünya genelinde uygulamaya konulan politikaların uluslararası aktörleri ise IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Bu kuruluşlar, yapısal uyum programlarıyla hem ticari hem de finansal serbestleşme yolunda çeşitli düzenlemelerle ‘gelişmekte olan ülkeleri’ sisteme entegre etmeye çalışmışlardır. Menkul kıymetler borsalarının ve ikincil piyasaların kurulması, kamu borç çeviriminde tahvil ihracı yönteminin benimsenmesi ve devlet borçlanma senetlerinin uluslararası finansal piyasalara ihracı geç kapitalistleşen ülkelerde finansallaşmanın işaretleri olmuştur (Güngen, 2010: 11). Bu bağlamda 1970’li yıllarda baş gösteren yapısal krizin, finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kuracağı koşulları yarattığını söylemek mümkündür.

Finansal serbestleşmeye yönelik ilk adımlar, 1970’lerin sonlarında Şili, Arjantin ve Uruguay’da atılmış; bu ülkelerde finansal serbestleşme, rezerv birikimi stratejisiyle güvence sağlama isteği ve kamu iç borcunun artışıyla yurt dışına kaynak aktarımı finansallaşmaya ilişkin unsurlar olarak belirtilmiştir (Painceira, 2009). Bu düzenlemeler büyük çaplı sermaye girişlerine ve hızlı bir borç artışına yol açmış; 1980’li yılların başında bu ülkelerde birbiri ardına krizler patlak vermiştir (Williamson ve Mahar, 2002: 15). Geç kapitalistleşmiş ülkelerde yaşanan finansal krizlerin ardından

finansal serbestleşme teorisinin mimarlarından neoklasik iktisatçılar McKinnon ve Pill (1997: 190) bu ülkelerin uygulamaya son verdikleri müdahaleci politikaların boşluğunu dolduracak uygun parasal ve iç mali kontrollerle yeterince önlem alınamaması görüşünü ileri sürerek finansal serbestleşme programına yönelik reformlar önermişlerdir. Bu doğrultuda şekillendirilen finansal serbestleşme politikaları ise 1980 sonrası dönemde IMF, OECD ve WTO gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çok çeşitli araçlarla birçok ülkede uygulamaya konulmuştur.

Bu gelişmeler bazı yazarlar tarafından kapitalizmin yeni bir aşamaya girmesinin ve finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kazanmasının bir işareti olan neoliberalizmdir. Dumenil ve Levy (2005) finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kurmasının piyasaların küreselleşmesi ve sermayenin uluslararasılaşması aracılığıyla sağlanmış olmasına karşın bu değişkenler arasındaki ilişkinin yanlış yorumlanmaması hususunda uyarıda bulunmaktadır. Dumenil ve Levy (2005: 17-18)'e göre uluslararasılaşma veya küreselleşme, kapitalizmin mevcut dönüşümü adına baş edilemez gerekliliğini oluşturan unsurlar değildir. Daha ziyade, uluslararasılaşmanın bu yeni aşamasının biçimini ve içeriğini dayatan bizzat finanstır. Yazarlara göre, mevcut dünya ekonomisini niteleyen süreçler içerisinde finans başat olup, neoliberalizm ve küreselleşme ise finansallaşma sürecinin birer ifadesidir.

Güngen (2010), 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan 'finansal baskı' ile de nitelenen Bretton Woods döneminde finansal piyasaların inşası ile 1950'li yıllarda ortaya çıkan eurodolar ve eurobond piyasalarındaki spekülasyon faaliyet artışının finansallaşmanın ilk belirtileri olduğunu vurgulamaktadır. Eurodolar piyasasının oluşması ve yaygınlaşması finansal sistemdeki dönüşümün habercisi olmuş; daha sonra türev ürünler, yatırım fonu ürünleri, sigorta sözleşmeleri, varlık transferi işlemleri, mobil ve internet bankacılığı ürünleri gibi birçok yeni finansal ürün ortaya çıkmıştır. Özellikle türev araçların gelişiminin sonucunda kredi türev ürünlerinin ortaya çıkması, finansal sistemin büyük bir sıçrama yapmasını sağlamıştır. Kredinin batma riskinin ortadan kalkması ya da en azından üçüncü bir tarafa transfer edilebilir hale gelmesi, finansal kurumlar açısından, normalde alacaklarından çok daha fazla riski çok daha kolay bir şekilde almalarını mümkün kılmıştır. Kısaca yeni geliştirilen kredi türev ürünleri sayesinde risk transferinin mümkün olması, daha önce sisteme içerilmemiş olan yoksulların sisteme entegrasyonunu mümkün kılmıştır (Akçay ve Güngen, 2014: 32-36).

Finansal türevler, bir gelir akışına ilişkin hak iddiası taşımadıklarından bunlar için hayali sermaye oluşumu kavramını kullanmak çok mümkün görünmemektedir. Bu finansal araçlar, opsiyonu şirket tahvilleri, borsa endeksleri veya kambiyo oranlarıyla ilişkilendirerek daha karmaşık özellikler sergilemektedirler. Finansal türevler hayali sermaye birikiminde geleneksel finansal araçları bünyelerinde barındırabilmekte veya riskten korunma yöntemi bu araçlar üzerine kurulabilmektedir (Güngen, 2010: 98). Türev piyasalarının yaygınlık kazanması, finansal olmayan şirketlerin hammadde fiyatlarındaki değişimden ve kur farklarından mümkün ölçüde az etkilenme istekleriyle ilişkilidir. Diğer taraftan türev araçlar, her türlü riske karşılık bir güvence satın alma düşüncesi üzerinden arbitraj getirilerine ve spekülasyon hareketlere yol açmıştır (McNally, 2009: 58). Burada unutulmaması gereken,

finansal işlemlerin ya da araçların spekülâtif görünümüne karşın birikim süreciyle ilişkili oldukları ve her daim yeni çelişkileri ortaya çıkardıklarıdır (Güngen, 2010: 104).

1960'lı yılların sonlarından günümüze kredi genişlemesi kapitalizmin aşırı birikim sorununun ertelenmesinde önemli bir rol oynamış ve finansal işlemler aracılığıyla kâr oranlarındaki düşüş telafi edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki ertelenen sorunlar 2008 krizinde görüldüğü gibi ortadan kaldırılamamaktadır (Güngen, 2010: 102). Borçlanmanın hane halkı için son derece kolaylaştırılmasıyla Mortgage kredileri üzerinden ABD işçi sınıfı- ve bununla beraber sınıfın geniş yoksul kesimleri de- sisteme içermeye başlanmıştır. Lapavitsas'a göre, tarihte eşi görülmeyen bir şekilde bu kriz, yoksulların borçlarını ödeyememesiyle başlamış ve finansal sistemde geliştirilen yeni bir uygulama olan menkul kıymetleştirmeye de tüm dünyaya yayılmıştır (Akçay ve Güngen, 2014: 55). İşçi sınıfının ve yoksulların ulusal ölçekte borç verilebilir fonlar sayesinde sisteme içermesi içsel finansal derinleşme; aynı eğilimin dünya ölçeğinde gerçekleşmesi ise uluslararası finansal bütünleşme olarak adlandırılmaktadır. Bu iki eğilimin birlikte yaşanmış olması finansal işlemlerin gerçekleşmesini kolaylaştırdığı gibi sistemin kırılmasını ve krizlerin bulaşıcılığını da bir o kadar artırmaktadır (Akçay, 2014: 28).

Boratav (2009), finansal serbestleştirmeyi izleyen 'finansal yenilikler' in aslında bir 'kumarhane ekonomisi'nin araçlarıyla benzerlik taşıdığını ileri sürmektedir. 2008 krizi, türev piyasaları gibi finansal sistemin önemli bölümlerinin kumar-benzeri 'yararsız finans'tan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ancak ortada bir kazananı ve bir kaybedeni içeren sıfır toplamlı bir oyun bulunmamaktadır. Kriz ortamına girildikten sonra olağanüstü borçlanmaya dayanarak gelişmiş olan bu piyasalar yalnızca kaybedenlere değil, çevrelerine de zarar vermiş; tümüyle finansal sistemin çöküş sürecini hızlandırarak, ekonominin bunalıma sürüklenmesine katkı yapmışlardır (Boratav, 2009: 12).

Farklı aşamalardan geçen ve etkileri günümüzde de devam eden 2008 finansal krizinin şaşırtıcı olan yanı bu krizin bulaşıcı etkisi değildir. Şaşırtıcı olan, bu krizden çıkış adına uygulanan ekonomi politikasının hatlarının bizzat krizin oluşumunda etkili olan politikaların hatlarıyla aynı olmasıdır. Başka bir deyişle, krizin öncesinde ve sonrasında uygulanan ekonomi politikalarında bir değişiklik yaşanmamıştır. Aksine ekonomi politikaları kriz sonrasında 'daha fazla neoliberalizm' doğrultusunda şekillenmiştir (Blyth, 2013). 2008 krizi kapitalist sınıfın farklı unsurlarının karşı karşıya gelmesine ve işçi sınıfının lehine düzenlemeler yapılmasına yol açmamış; bilakis finans sektörünün kayıplarının üstlenilmesi ve bu kayıpların topluma mal edilmesiyle neoliberal yaklaşımdan herhangi bir sapma olmadığını göstermiştir. Devletin krizi karşısında uyguladığı politikalar da, devletin kapitalist üretim ilişkilerini ve kapitalist çıkarları güvence altına almak için yapılandırıldığını gözler önüne sermektedir (Albo, 2010: 21-22).

3. FİNANSAL İÇERİLME ARACI OLARAK DİJİTAL TEKNOLOJİLER

1980'li yıllardan itibaren hem erken hem de geç kapitalistleşmiş ülkelerde işçi sınıfının örgütlü gücünün dağıtılmasına ve dahası işçi sınıfının örgütlenme kapasitesinin zayıflatılmasına

dayanan neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmış (Akçay, 2015); bu süreçte güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması da finans sisteminin gelişimi için uygun bir ortam hazırlamıştır.

Finansal sistemin yaşamın tüm alanlarına yayılması, reel geliri artmayan geniş kitleler için finans sektörünün geliştirdiği ürünlerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılanmasında kullanabilecek bir seçeneğe dönüşmesiyle mümkün olmuştur. Güvencesiz çalışmayı teşvik eden bir süreç olarak finansallaşma, güvencesizliğe çözüm olarak takdim edilen bir formül olarak sunulmuştur (Haiven, 2014: 59). Sağlık sigortası, hayat sigortası, özel emeklilik sistemlerinin yaygınlaşması, borsa kağıtları ya da türev ürünler giderek yüksek gelir elde etmeyen hane halkının da kullandığı finansal araçlar haline gelmiştir. Fakat çok çeşitli bu finansal araçlar içerisinde hane halkı tarafından en yaygın olarak kullanılanı tüketici kredileri olmuştur. Çalışanların gelecekte elde edecekleri gelirlerinin bir bölümünün finans şirketleriyle paylaşılması karşılığında bugünden aktifleştirilmesi anlamına gelen tüketici kredisi biçimindeki borç verme faaliyeti bankaların temel faaliyetlerinden biri haline gelmiştir (Lapavistas, 2009).

Tüketici kredileri ticari krediler gibi üretken sermayenin finansmanında değil, hane halkının yaşamsal gereksinimlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Ticari krediyle karşılaştırıldığında oldukça yeni bir gelişme olan tüketici kredisi kullanımının yaygınlaşması ise güvencesizlik ve yaşam masraflarını karşılamada reel ücretlerin yeterli ölçüde artmaması ile doğrudan ilintilidir (Karaçimen, 2015). Zamanla çeşitlenen tüketici kredisi başlığı altında geliştirilen ihtiyaç kredisi, eğitim kredisi, taşıt kredisi gibi finansal ürünler içinde uzun vadeli konut kredisinin yaygınlaşmasının oldukça önemli bir yeri vardır. Uzun vadeli konut kredilerinin kullanımının yaygınlaşması ve düşük gelirli hane halkı tarafından da kullanılabilir hale gelmesi 21. yüzyılda derinleşen finansal içerilmenin esas unsurlarından birisi olmuştur (Akçay, 2015).

2008 krizinin ardından Dünya Bankası ve G-20 ülkelerinin artan oranda önem verdikleri finansal içerme (GPFI, 2010), güvencesiz ve düşük gelirli kesimlerin finansal sisteme dâhil edilmesi fikrine dayanmaktadır. BM (2016) finansal tabana yayılmayı, ‘makul fiyatlı’ finansal hizmetler aracılığıyla yoksulların kayıtlı ekonomiye dâhil edilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda dijital teknolojiler ve bankacılıkta dijitalleşme finansal içerme amacını kolaylaştıracak, hızını ve ölçüğünü artıracak önemli birer araç olarak ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda finans sektöründe ürün, uygulama, süreç ve iş modelleri alanındaki teknolojik yenilikler anlamına gelen finansal teknolojilerin (Fintek) daha yaygın kullanımı finansal içerme söyleminin belkemiğini oluşturmaktadır. Müşterinin kendisini kredi bağımlısı değil, aile üyesi olarak görmesi, aktif bir şekilde sistemin çağrısına yanıt vermesi gereklidir. Zincir, tasarrufların finansal sistemde kolayca değerlendirilmesi, ihtiyaç duyulan fonları oluşturması, yatırım ve üretim için gerekli finansmanın ülke olanakları dâhilinde temini şeklinde kurulmuştur (Güngen, 2019).

2008 küresel finans krizinden bu yana gelişmekte olan ülkelerde çıkarları finansal içermeyle yakından bağlantılı olan birçok Fintek şirketi ortaya çıkmış ve geliştirdikleri uygulamalarla finansal

içermede önemli rol oynamaya başlamışlardır. 2014-2017 yılları arasında Fintek alanındaki girişimlere yapılan yatırımlar %41 oranında artarak toplamda 40 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (PWC, 2017). Kenya’da 2007 yılında kullanıma giren M-Pesa adlı cep telefonları üzerinden gerçekleştirilebilen elektronik ödeme sistemi kullanıcısının 2017 yılında yetişkin nüfusun %40’ına ulaşması (WDR, 2016) finansal teknoloji şirketlerinin finansal içerme sürecindeki rolüne ilişkin dikkat çekici bir örnektir.

Finansal teknoloji şirketleri politika yapımcılar, uluslararası finans kuruluşları ve ‘hayırsever yatırım şirketleri’yle ağ kurarak çeşitli kurumsal yapılar oluşturmuşlardır. 2011 yılında kurulan doksandan fazla gelişmekte olan ülkeyi bir araya getirerek ‘insan potansiyelini ortaya çıkarmak için bir yöntem’ olarak finansal tabana yayılmayı harekete geçirmeyi taahhüt eden Finansal Tabana Yayılma İttifakı (Alliance for Financial Inclusion/AFI) bu bağlamda öne çıkan kurumsal yapılardan biridir. Söz konusu ittifaka katılan ülkelerin yarısı kendi koşullarına uygun olarak tasarlanmış Maya Deklarasyonu’nun bağlayıcı hedeflerini kabul etmiştir (Gabor ve Brooks, 2016: 12-13).

AFI’nin yıllık raporlarında (2013, 2014, 2015) açıkça belirtildiği üzere elektronik ödemeler, mobil finansal hizmetler ve acente bankacılığı gibi dijital finansal hizmetler, finansal okur yazarlık ve finansal tabana yayılma Maya Deklarasyonu’nu taahhütlerinin en önemli alanları arasında yer almaktadır. Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Asya gibi banka hesabı olmayan kitleler anlamında en büyük bölgeler, kırsal alanlardaki nüfusun erişim sorunlarına çözüm olarak cep telefonlarının kullanımı aracılığıyla dijital finansal hizmetlerin önemini vurgulamaktadırlar (Costa ve Ehrbeck, 2015).

AFI’nin en büyük ve resmi paydaşlarından olan Omidyar Ağı (Omidyar Network) yoksullar için kredi riski değerlendirmesinin yüksek bilgi maliyetini bozabilecek, ‘yenilikçi’ ürünler ve hizmetler aracılığıyla ‘düşük maliyetli’ bir ortam sunan finansal teknoloji şirketlerine yatırım yapmakta ve onlara ciddi fonlar sağlamaktadır. Mastercard, Visa ve İspanya merkezli küresel bir banka olan Banco Bilbao Vizcaya Argentaria 2015 yılında bu ittifakın üyesi olmuşlardır. Diğer taraftan AFI, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen Yoksullar İçin Mobil Para (Mobile Money for the Poor/MM4P) ve Kapsayıcı Finans Dönüşümlerini Şekillendirme (Shaping Inclusive Finance Transformations /SHIFT) gibi sayıları giderek artan bölgesel ve küresel finansal yayılma programları için de bir kuluçka merkezi ve çatı örgüt görevi görmektedir (Gabor ve Brooks, 2016: 14).

Kaminska (2015)’ya göre bu oluşumların ardında ‘finansal saldırı’ tehdidi ve finansal verilerin parasallaştırılması yoluyla gelir akışı üretme stratejisi yatmaktadır. Örneğin ABD merkezli finansal teknoloji şirketi Cignify, geleneksel kredi riski değerlendirmesini bozmaya yönelik stratejisini ilerletmek için fon almaktadır. Cignify’nin iş modeli, arama geçmişinden ve kısa mesajlardan elde edilen örüntülerle davranışları tahmin ederek kredi geçmişi olmayan cep telefonu kullanıcıları için kredi puanı oluşturmayı içermektedir (Cignifi, 2014). Bir diğer Omidyar Ağı yatırımı olan Revolution Credit ise yalnızca dijital ayak izinin (digital footprint) izlenmediğinin aynı zamanda dijital ayak izinin

bizzat oluşturulduğunun bir rneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Potansiyel küçük meblağlı kredi alıcıları, öngörücü algoritmaları beslemek üzere veri üreten evrimii oyunlara ve sınavlara katılmaya davet edilmektedir (Costa ve Ehrbeck, 2015). Başka bir deyişle, ‘hayırsever yatırımcıların’, finansal kuruluşların, bağışçıların ve politika yapıcıların ağları tarafından desteklenen bir ‘ekosistem’ içinde finansal teknoloji şirketlerinin davranışsal veriler oluşturması, toplaması ve bunları metalaştırmasıyla veriler ve algoritmalar düşük gelirli ülkelerde risk sınırlarının zorlanmasında kritik bir hale dönüşmektedir (Gabor ve Brooks, 2016: 15-16).

Diğer taraftan devlet de, dijital ayak izlerinin toplanması ve metalaştırılması süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle AFI, küresel olarak nakit ödemelerden dijital ödemelere geçişi hızlandırarak dijital ayak izlerini (yeniden) inşa etme projesini daha da ileriye taşımaktadır. Hükümetler, zel sektör ile UNDP, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi uluslararası kuruluşlar ve CARE, Concern Worlwide gibi küresel sivil toplum kuruluşları arasındaki ortaklığı açıkça destekleyen söz konusu ittifak; ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, Mastercard, Citi Vakfı ve Visa’yla birlikte Omidyar Ağı’nı finanse etmiştir. Dünya Bankası deme Grubu’nun tavsiyesi zerine Bankable Frontier Associates tarafından gerçekleştirilen ilk örnek olay alışması, Meksika’nın devletten şahıslara yapılan maaş, emekli maaşı ve nakit transfer ödemelerinde nakitten dijital ödemelere geçme kararını incelemektedir. Çalışmada finansal tabana yayılmanın en büyük vaadinin sosyal transferleri dijitalleştirmek ve böylece devlet aracılığıyla ‘ıskonto edilemez’ olana kolayca ulaşmak olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmada sosyal nakit transferlerinin dijitalleştirilmesindeki yavaş ilerlemenin teşvik eksikliğinden kaynaklandığı iddia edilmektedir (Babatz, 2013).

Finansal hizmet sağlayıcıları için dijital demeler aracılığıyla finansal tabana yayılma fırsatları daha önce banka hesabı olmayan kişilerin mevduat hesabı kullanımının artışından kaynaklanmamaktadır. Aksine ‘fırsatlar’, her bir müşteriye profil oluşturmak için e-ödemelerle üretilen dijital bilgileri kullanan finansal hizmet sağlayıcılarından gelmektedir. İşletmeler e-ödeme kayıtlarına ek olarak banka mevduatı olmayan bireylere kredi vermek için cep telefonu arama kayıtları ve sosyal ağ trafiği gibi diğer ‘dijital ayak izlerini’ kullanmaya başlamıştır (Bankable Frontier Associates, 2014: 8). Böylece devlet özel dijital girişimcilerle birlikte veya onlarla iş birliği içinde küresel finansın yoksulların dijital ayak izlerine erişimini hızlandırabilmekte; aynı zamanda bu ağın dışındaki popülasyonları ‘okunabilir (legible)’ (Scott, 1998) ve yeni yollarla yönetilebilir hale getirebilmektedir (Ruppert, 2012). Dolayısıyla dijital teknolojiler, finansal içermeyi ve finansal yönetim zihniyetinin oluşturulmasını giderek artan oranda yeni katmanlar ekleyerek desteklemektedir.

Finansal tabana yayılma aynı zamanda daha kapsamlı sermaye birikimi stratejileri için üretilen varlıkların yayılması sürecidir (Roy, 2012; Soederberg, 2013). ‘Riskli popülasyonların’ davranışlarının yönetilmesi yeni varlık türlerinin oluşturulması yoluyla daha önce ‘dn verilemeyecek lde riskli bulunan kişilerin gelir akışlarını güvenli hale getirmenin yeni yollarını bulmayı içermektedir

(Kaminska, 2015: 1). Yeni teknolojiler küresel bankalar ile hane halkları arasındaki uzaklığı kısaltmış gibi görünse de çelişkili bir biçimde yeni ‘uzaklaşma’ süreçlerini doğurmaktadır (Finlayson, 2009; Soederberg, 2013). Bu teknolojiler sisteme yeni dâhil olan ve yaptıkları işler artan bir şekilde karmaşıklaşmaların rolünü gizlemekte; yoksul bireyler bu sisteme borçlu olarak dâhil edilmektedirler.

SONUÇ

Literatürde finansallaşma olgusuna ilişkin farklı tanımlamaların mevcudiyetine karşın bu tanımların iki ortak vurgusu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, pek çok ülkede 1970’li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan önemli yapısal değişikliklerin sonucunda finansal işlemlerin hacminin ve finansal kurumların kârlılığının arttığı ve ulusal gelir içinde finansal varlıklardan sağlanan gelirlerin payının hızla yükseldiğidir. İkincisi ise, finansallaşmanın neoliberal politikalar ve küreselleşmeyle paralel bir şekilde emek gelirlerine kıyasla finansal varlık sahiplerinin gelirlerini hızla yükselttiğidir.

Finansallaşmanın sermayenin finans piyasalarında kârlı getiriler peşinde koşması ve üretken yatırımların yadsınması anlamında sıkça kullanılan bir kavram olmasına karşın; bir toplumsal ilişki olarak emek gücünü işe koşma ve artı değeri çekip çıkartma zorunluluğuna atıfta bulunmamaktadır. Bu bağlamda finansallaşmanın yalnızca daha fazla getiri arayışında olan sermayeyi değil; emek gücünün işe koşulması ve üretim sürecinde artı değer çekip çıkartılması süreçlerini de ifade ettiği unutulmamalıdır. Diğer taraftan, finansallaşmayı kapitalizme içkin ve onun kaçınılmaz sorunu olan durgunluğa cevap olarak konumlandıran yaklaşımlar finansallaşmanın hem büyüttüğü aynı zamanda derinleştirdiği yoksulluk, gelir eşitsizliği ve istikrarsızlıkları gözden kaçırmaktadır. Zira kapitalist üretim biçimi ve finans arasındaki ilişkiler hem çok yönlüdür hem de gittikçe karmaşıklaşan bir yapıya sahiptir.

Finansallaşma tartışmalarında öne çıkarılan mekanizmalar önemli olmakla birlikte erken kapitalistleşmiş ülkelere ya da derinlikli finansal piyasalara odaklanmak, yeterince derinleşmediği düşünülen finansal piyasalar aracılığıyla ve geleneksel araçlar üzerinden geç kapitalistleşmiş ülkelerde yaşanan finansallaşmanın gözden kaçırılmasına yol açmaktadır (Güngen, 2010: 95). Olgun kapitalist üretim modeli ve tekelleşmiş sermaye yapısı finansallaşmanın ortaya çıkışında yeterli veya gerekli koşullar değildir. Zira finansallaşma geç kapitalistleşmiş ve görece rekabetçi piyasalara sahip olan ülkelere de farklı araçlarla ve farklı düzeylerde nüfuz etmektedir. Erken kapitalistleşmiş ülkelerde borsalar ve çeşitli yeni türev araçlar ön plana çıkarken; geç kapitalistleşmiş ülkelerde ise devlet iç borçlanma senetleri ve uluslararası piyasalarda işlem gören devlet tahvilleri aracılığıyla borç temelli finansal derinleşme ve genişleme sürdürülmektedir. Dolayısıyla finansallaşmanın farklı koşullarda ortaya çıkan farklı yönlerinin ve özelliklerinin özgünlüklerini ortaya koymak önemlidir.

Kapitalizmin 1960’lı yılların sonlarından itibaren fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmesiyle giderek büyüyen aşırı birikim sorunu, finansallaşmanın hızlandırılması ve finansal piyasaların genişletilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte finansal işlemlerin ölçeği ve

önemi ciddi oranda artmış, ekonomideki toplam borçlanma düzeyiyle birlikte finans sektörünün kârlılığı da yükselmiştir. 1970'lerin yapısal krizini takiben hükümetler ve para otoriteleri emek hareketi ve sendikaların ortadan kaldırılması veya etkisizleştirilmesi, deregülasyon ve özelleştirme politikası doğrultusunda çeşitli araç ve kurumları kullanmışlardır.

Kapitalist birikim koşullarının neoliberalizm doğrultusundaki yeni biçimi, uluslararası sermaye akışkanlığını ve hızını artırarak emek gücü piyasalarını, emek süreçlerini, üretim ve tüketim kalıplarını esnekliğe yaslamıştır. Bu durum, yeni üretim sektörleri doğurarak ve finansal hizmetleri güçlendirerek ticari, örgütsel ve teknolojik yeniliklere büyük bir ivme kazandırmıştır. Teknolojik gelişmelerle esnekleşip akışkanlığını artıran sermaye, küresel ölçekte hareket kabiliyetini güçlendirerek en küçük coğrafi birime kadar uzanabilen bir yapıya sahip olmuştur (Harvey, 2010: 170). 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca kural haline gelen krizler karşısında geç kapitalistleşen ülkeler de IMF'nin yapısal uyum programlarıyla hem ticari hem de finansal serbestleşme yolunda çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda 1970'li yıllarda baş gösteren yapısal krizin, finans kapitalin hakimiyetini yeniden kuracağı koşulları ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan finansallaşma süreci ile ekonomik güvencesizlik olgusu birbiriyle bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalarla birlikte istihdam, gelir, emeklilik ya da sağlık güvencelerinin giderek aşınması ve finansal enstrümanların gelişmesiyle reel gelir kayıplarını borçlanarak ikame etmeye başlayan nüfusun daha geniş bir kısmının finansal sistem tarafından içerilmesine neden olmuştur. Zira daha önceleri devletin maliyetini vergilendirme yoluyla işverenlere yüklediği; emeğin kendini idame ettirmesi için gerekli olan sağlık, eğitim ve emeklilik gibi hizmetler artık finansın konusu ve kâr aracı haline gelmiştir. Böylece finansallaşma süreci borçlandırma ağları vasıtasıyla ekonomik güvencesizliği derinleştirmekte, ekonomik güvencesizliğin yaygınlaşması da finansal içerilmenin derinleşmesine yol açmaktadır. Ayrıca reel gelirin artmadığı koşullarda da tüketimin desteklenmesini mümkün kılan tüketici kredileri hoşnutsuzlukların törpülenmesini sağlamakta ve sorunların geleceğe taşınmasına yol açmaktadır.

Finans sektöründe bilgi teknolojilerinin özellikle mobil teknolojilerin kullanımı ise daha önce sektör tarafından içerilmemiş olan düşük gelirli ve yoksul kesimlerin kişisel verilerinin metalaştırılmasına olanak sağlamıştır. Bilginin değerli ve satılabilir bir mala dönüşmesiyle birlikte bu alanda faaliyet gösteren özel enformasyon şirketleri kurulmuş; dijital teknolojiler 'riskli' nüfusun saptanmasını ve yönetimini mümkün kılacak şekilde bankalara yeni 'içerilmiş' verileri ele geçirme imkânı vermiştir. Bu yolla finansal sektör eşitsizliği 'zengin ve güçlü'nün lehine sistematik bir şekilde biçimlendirmekte ve keskinleştirmektedir.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda finansal sistemde meydana gelen değişiklikler kapitalizmin finansal piyasalarda farklı bir görünümüyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Ancak finansal teknolojilerdeki gelişmeler sonucunda finansal

piyasalarda üretim, dolaşım, tüketim süreçleri ile üretilen metalar biçim olarak değişirken, kâr arayışı değişmeden kalmakta; sömürü mekanizması ve sistemin krizlere meyilli yapısı varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda finansallaşmanın hem kapitalizmin sınırlarından kaynaklandığını hem de sistemi zora sokacak biçimde var olan çelişkilerini de derinleştirdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. (2014). Avrupa'nın Krizi ve Türkiye. *DİSK-AR Dergisi*, 3, 28-33.
- Akçay, Ü. ve Güngen, A. E. (2014). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Akçay, Ü. (2015). Güvencesizlik ve Finansal İcerilme, *Başlangıç Dergisi*, Erişim Tarihi: 01.05.2019, <https://baslangicdergi.org/guvencesizlik-ve-finansal-icerilme/>.
- AFI (2013). 2013 AFI Global Policy Forum (GPF) Report, Erişim Tarihi: 6.04.2019, <http://www.afi-global.org/global-policy-forum/2013>.
- AFI (2014). 2014 AFI Global Policy Forum (GPF) Report: Global Partnerships, National Goals, Empowering People, Erişim Tarihi: 04.04.2019, <http://www.afi-global.org/library/publications/2014-global-policy-forum-report-global-partnerships-national-goals-empowering>.
- AFI (2015). 2015 AFI Global Policy Forum (GPF) Report, Erişim Tarihi: 6.04.2019, <http://www.afi-global.org/global-policy-forum/2015>.
- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*, New York: Verso.
- Babat, G. (2013). Sustained Effort, Saving Billions: Lessons from the Mexican Government's Shift to Electronic Payments. Case Study, Better Than Cash Alliance Somerville, Erişim Tarihi: 12.04.2019, <http://betterthancash.org/wp-content/uploads/2013/12/Evidence-Paper-English1.pdf>.
- Baker, D., Epstein, G. ve Pollin, R. N. (1998). *Introduction, Globalisation and Progressive Economic Policy*, (Baker D, G.Epstein ve R.Pollin edt.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bankable Frontier Associates (2014). The Journey towards Cash-lite. Report Commissioned by the Better than Cash Alliance. Erişim Tarihi: 12.04.2019, <http://www.uncdf.org/sites/default/files/Download/BetterThanCashAllianceJourneyTowardCashLite.pdf>.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: the History of a Aangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- BM, United Nations. (2016). Digital financial inclusion. international telecommunication union (itu), issue brief series, inter-agency task force on financing for development, July. United Nations. Erişim Tarihi: 29.04.2019, http://www.un.org/esa/ffd/wpcontent/uploads/2016/01/Digital-Financial-Inclusion_ITU_IATFIssue-Brief.pdf
- Boratav, K. (2009). Uluslararası Kriz Üzerine Birkaç Gözlem, *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*, 7 (27), 9-15.
- Cignifi (2014). Building the Bridge to New Customers in Brazil. Erişim Tarihi: 13.04.2019, White Paper, <http://www.cignifi.com/lead-generation/>
- Costa, A. ve Ehrbeck, T. (2015). A Market-building Approach to Financial Inclusion, *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 10 (1-2), 53-59.
- Dore, R. (2002). Stock Market Capitalism and Its Diffusion. *New Political Economy*, 7 (1), 115-121.
- Dumenil, G. ve Levy, D. (2005). Costs and Benefits of Neoliberalism: A Class Analysis. *Financialization and the World Economy*, (Gerald A. Epstein edt.) Edward Elgar, 17-45.
- Durmuş, M. (2010). Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 21 (77), 1-49.

- Foster, J. B. (2007). Financialization of Capitalism, *Monthly Review*, 58 (11), 1-12.
- Gabor, D. ve Brooks, S.H. (2016). The Digital Revolution in Financial Inclusion: International Deveopment in the Fintech Era, *New Political Economy*, 22 (4), 1-14.
- Güngen, A. R. (2010). Finansallaşma: Sorunlu bir Kavram ve Verimli bir Araştırma Gündemi, *Praksis*, 22, 85-105.
- Güngen, A. R. (2015). Finans ve İçerilme: Herkes için finans ya da sermaye için herkes, *Birgün Gazetesi*, 12 Nisan 2015.
- Güngen, A.R. (2019). Reform/Kurtarma Paketi ve Gidişat: Bozuk Düdüklü Misali, Erişim Tarihi: 25.05.2019, <http://www.bes.org.tr/haberler.php?id=6975>.
- Haiven, M. (2014). *Cultures of Financialization*, New York: Palgrave.
- Hanieh, A. (2009). Hierarchies of a Global Market: The South and the Economic Crisis. *Studies in Political Economy*, 83, 61-84.
- Harvey, D. (2008). *Yeni Emperyalizm*. Çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hilferding, R. (1981). *Finance Capital: A Study of Latest Phase of Capitalist Development (1910)*, London,UK and Boston, MA: Routledge and Kegan Paul.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (1996). *Globalization in Question*, Cambridge Polity Press.
- Kaminska, I. (2015). When Financial Inclusion Stands for Financial Intrusion, FT Alphaville, Financial Times, Erişim Tarihi: 13.04.2019, <http://ftalphaville.ft.com/2015/07/31/2135943/when-financial-inclusion-stands-for-financial-intrusion/>.
- Karaçimen, E. (2013). Political Economy of Consumer Debt in Developing Countries: Evidence from Turkey, Basılmamış Doktora Tezi, SOAS, University of London.
- Karaçimen, E. (2015). *Türkiye’de Finansallaşma: Borçlanma Kıskaçında Emek*, İstanbul: Sav Yayınları.
- Krippner, G.R. (2005). The Financialization of the American Economy, *Socio-Economic Review*, 3 (2), 173-208.
- Lapavistas, C. (2009). Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation, *Historical Materialism*, 17, 114-148.
- Mandel, E. (2008). *Geç Kapitalizm*, (Çev. C. Badem), İstanbul: Versus Kitap.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, Cilt I, İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2012). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, Cilt III, İstanbul: Yordam Kitap.
- McNally, D. (2009). From Financial Crisis to World Slump: Accumulation, Financialisation and the Global Slowdown, *Historical Materialism*, 17 (2), 35-83.
- McKinnon, I. R. and Pill, H. (1997). Credible Economic Liberalizations and Overborrowing, *American Economic Review*, 87 (2), 189-193.
- Orhangazi, Ö. (2008). *Financialization and the U.S. Economy*, Northampton: Edward Elgar.
- Painceira, J. P. (2009). Developing Countries in the Era of Financialisation: From Defi cit Accumulation to Reserve Accumulation, Erişim Tarihi: 23.05.2019, SOAS Research on Money and Finance Discussion Paper, no 4, Erişim Tarihi: 15.05.2019, https://www.researchgate.net/publication/254449158_Developing_Countries_in_the_Era_of_Financial_isation_From_Deficit_Accumulation_to_Reserve_Accumulation/download.
- Powell, J. (2013). *Subordinate Financialisation: a Study of Mexico and its Non-Financial Corparations*. London.

PWC, (2017), *Global FinTech Report 2017*, Erişim Tarihi: 29.04.2019. <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2017.pdf>.

Roy, A. (2012). Subjects of Risk: Technologies of Gender in the Making of Millennial Modernity. *Public Culture*, 24 (166), 131-155.

Ruppert, E. (2012). The Governmental Topologies of Database Devices. *Theory Culture Society*, 29, 116–136.

Schiller, H. I. (1991). Not Yet the Post-Imperialist Era. *Critical Studies in Mass Communication*, 8 (1), 13-28.

Scott, J. C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Boston: Yale University Press.

Koç, A. (2015). Küresel Kapitalizmin Finansallaşmasına Türkiye Ekonomisinin Eklemlenme Süreci, Mihçı, H. (der.), *Finansallaşma, Devlet ve Politik İktisat*, Ankara: NotaBene Yayınları.

Soederberg, S. (2013). Universalising Financial Inclusion and the Securitisation of Development. *Third World Quarterly*, 34 (4), 593-612.

Sweezy, P.M. ve Baran, P.A. (1966). *Monopoly Capital:An Essay on the American and Social Order*, Monthly Review Press.

Sweezy, P. M. (1995). Economic Reminiscences, *Monthly Review*, 47 (1), 1-11.

Wade, H. R. (2005). The March of Neoliberalism and What to do About It, draft paper for plenary talk at conference Beyond ‘Deregulation’: Finance in the 21st Century, University of Sussex, 26-28 May 2005.

Wallerstein, I. (2011). *Historical Capitalism*, London: Verso.

WDR- World Development Report (2016). Digital Dividends, World Bank Group, Erişim Tarihi: 29.04. 2019, <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.

Williamson, J. ve Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Güven Delice, Liberte Yayınları.